

Nikos Kazantzakis. Atena, 1928.

Nikos Kazantzakis (1883–1957) s-a născut la Iraklion, în Creta. A studiat dreptul la Atena și apoi a străbătut lumea în lung și-n lat, călătorind mai mult decât oricare alt scriitor grec. Afla veșnic în conflict cu autoritățile din Grecia pentru opiniile sale îndrăznețe (asemenea marelui său prieten Panait Istrati, era atașat ideilor de stânga), deși a îndeplinit o vreme și funcții publice, a găsit mai multă audiență în străinătate decât în propria patrie, fiind nominalizat de câteva ori la Premiul Nobel. A primit, în 1956, la Viena, Premiul pentru Pace. În jumătatea de secol dăruită literaturii, a fost creatorul unei opere de dimensiuni impresionante: poezie, dramaturgie (era interesat de latura tragică a unor eroi din istoria antică, bizantină și modernă), eseuri, memorialistică, traduceri și proză. Pe lângă *Viața și peripeziile lui Alexis Zorbas*, cartea care l-a consacrat, cunoscută la noi sub titlul *Zorba Grecul* (trad. rom. Humanitas Fiction, 2006), a publicat și alte romane de referință: *Hristos răstignit din nou* (Humanitas Fiction, 2008), *Ultima ispită a lui Hristos* (Humanitas Fiction, 2011), *Căpitanul Mihalis. Libertate sau Moarte* (Humanitas Fiction, 2014). Jurnalele de călătorie întregesc memorialistica lui Kazantzakis; alături de *Raport către El Greco* (Humanitas Fiction, 2012), ele compun romanul vieții celui mai celebru și tradus scriitor grec.

Ion Diaconescu (n. 1956) este profesor de limba greacă veche și limba latină la Seminarul Teologic Ortodox din București. Membru al Uniunii Scriitorilor din România (Secția de traduceri literare), a tradus din limba neogreacă unele dintre cele mai cunoscute opere ale scriitorului grec Nikos Kazantzakis: romanele *Hristos răstignit din nou*, *Ultima ispită a lui Hristos*, *Căpitanul Mihalis. Libertate sau Moarte* și volumul de memorialistică *Jurnal de călătorie: Italia, Egipt, Sinai, Ierusalim, Cipru, Moreea* (Humanitas, 2013).

NIKOS
KAZANTZAKIS

Jurnal de călătorie

RUSIA

Traducere din greacă și note de
ION DIACONESCU

Prefață de
VLADIMIR TISMĂNEANU

 HUMANITAS
BUCUREȘTI

Redactor: Georgeta-Anca Ionescu
Coperta: Ioana Nedelcu
Tehnoredactor: Manuela Măxineanu
DTP: Emilia Ionașcu, Carmen Petrescu

Tipărit la Tipografia Real

Nikos Kazantzakis
ΤΑΞΙΔΕΥΟΝΤΑΣ
Νίκου Καζαντζάκη Ταξιδεύοντας
Ποίηση
© Niki Stavrou
All rights reserved.

© HUMANITAS, 2015, pentru prezenta versiune românească

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
Kazantzakis, Nikos
Jurnal de călătorie / Nikos Kazantzakis; trad.: Ion Diaconescu;
pref.: Vladimir Tismăneanu. – București: Humanitas, 2015
ISBN 978-973-50-4827-3
I. Diaconescu, Ion (trad.)
II. Tismăneanu, Vladimir (pref.)
821.14'06-992=135.1

EDITURA HUMANITAS
Piața Presei Libere 1, 013701 București, România
tel. 021 408 83 50, fax 021 408 83 51
www.humanitas.ro

Comenzi online: www.libhumanitas.ro
Comenzi prin e-mail: vanzari@libhumanitas.ro
Comenzi telefonice: 0372 743 382, 0723 684 194

RUSIA

*Vai omului care, când Dumnezeu stârnește
o furtună, el varsă ulei în mare.*

Prolog

Din 1925 până în 1930 am mers de trei ori în Rusia Sovietică și am stat acolo în total doi ani, umblând de la Minsk până la Vladivostok și de la Murmansk până la Buhara și Ecimiadzin.

M-am străduit ca, în cărți (*Ce am văzut în Rusia*, 2 volume, *Istoria literaturii ruse*, 2 volume, *Toda-Raba*, roman) și într-o serie de articole în reviste și ziare, să însemnez etapele acestei întregi călătorii laborioase.

Adunând astăzi în cartea aceasta toate cele câte am văzut și toate cele câte am gândit și simțit în imensa țară, n-am vrut să le schimb. O nouă regizare, ulterioară, le-ar fi dat, desigur, o legătură mult mai logică și mai ușoară decât o previziune adevărită de fapte, dar le-ar fi răpit, cred, un oarecare farmec sufletesc, spontan, pe care-l au și tot puful primei atingeri feciorelnice – virtuți pe care le consider, în opere de acest fel, mai înalte decât cumpătata analiză rațională și decât zadarnica strădanie, bine intenționată, de a tăinui înflăcărea rusească. „Vai omului care, când Dumnezeu stârnește o furtună, el varsă ulei în mare.“

Introducere

Spun adevărul așa cum l-au văzut ochii mei. Momentul prin care trecem este atât de hotărâtor, încât orice minciună sau trecere sub tăcere a adevărului ar fi o faptă dezonorantă.

Și totuși, dacă omenește ar fi posibil să fie înghesuit în cuvinte întregul adevăr – miezul lui luminos și nebuloasa lui tulbure, vibrantă –, cartea aceasta ar trebui să fie aspră, vizionară, plină de fior. Ceea ce se întâmplă astăzi în Rusia în mod conștient este mutilat și incert în comparație cu ceea ce se întâmplă subconștient, fără s-o știe conducătorii – sau chiar fără s-o vrea. Ghicim neclar că în această nemărginită Rusie a muji-cilor sunt semănate evenimente cosmogonice. Din nefericire, trăim foarte puțin și nu ajungem, din întregul ciclu, decât să ghicim – și asta doar precum o străfulgerare – curba care pân-dește și se avântă pe trecătorul arc al epocii noastre.

Cine vrea să asocieze în mod fecund Rusia cu Spiritul care merge înainte, zdrobind și creând, trebuie s-o iubească fără rest, radical, fără mizerabilele rezerve ale raționalismului metafizic sau minuțioasa examinare a aritmeticii și științei.

Momentul este hotărâtor; Rusia iese secătuită și victorioasă dintr-o aventură teribilă, iar puterile burheze o înconjoară cu ură. Ideea¹ încă nu și-a întărit trupul, nu și-a găsit glasul

1. Ideea comunistă, despre care cei ce au promovat-o au crezut că va aduce omenirii o epocă de dreptate și prosperitate pentru toți oamenii. Însă pe parcursul transpunerii ei în practică s-a dovedit a fi o cale

desăvârșit, limpede, curge încă, băjbâie, se luptă să se întărească și să vorbească. Necesitatea autoconservării – iată prima grijă. E flămândă, vrea să mănânce; lumea din jurul ei se așază în ordine de luptă ca să se arunce asupra ei, trebuie să se înarmeze și ea, să fie pregătită; pâine și tanc – iată primele mari necesități. Mai târziu, când va trece primejdia, când va fi sătulă și va învinge, atunci va avea timp pentru filozofări. Acum, întâi să trăim!¹

Și totuși, în cartea aceasta pe care o ții în mână, cititorule, vei găsi o rațiune de a le pune întrebări filozofice arhitecților și muncitorilor care astăzi clădesc noua Rusie. Aceștia sigur nu au timp pentru filozofii; zidesc. Eu însă eram stăpânit încă de grijile boierești ale burghezului, care a mâncat, s-a săturat – muncesc alții pentru el – și are răgaz să discute, iar mintea lui să se joace. A trecut vreme, am călcat mult pe de lături, am suferit până să strălucească în mine, plină de sânge și lumină, adevărata față a Rusiei.

Iar acum, când îmi aduc iarăși aminte de întreaga priveliște, cel mai adânc mă mișcă acest fapt: în orașele zgomotoase, în satele ninse și în stepele pustii ale Rusiei, întâia oară l-am văzut atât de limpede pe Cel Nevăzut.

Și când spun „Nevăzut“ nu înțeleg vreun Dumnezeu preoțesc, nici vreo Conștiință metafizică sau vreo oglindire poetică a dorinței; înțeleg Puterea cosmogonică ce ne folosește pe noi, oamenii, și înainte de noi animalele, plantele și materia – purtătorii ei, vitele ei de povară – și se grăbește ca și cum ar avea un Scop și ca și cum ar urma un drum. Simți, îți dau ocol aici, în Rusia, forțele oarbe care creează ochiul și lumina.

greșită, falimentară economic, o utopie, iar în întregul ei – o himeră chinuitoare.

1. Referire la dictonul latin *Primum vivere deinde philosophari* – „Să trăiești mai întâi, și abia după aceea să filozofezi“.

De aceea, cititorule, nu mă adresez numai rațiunii tale, mă adresez înainte de toate însuflețirii care există în viscerele tale și care vrea să miște lumea în acord cu avântul ei. Însuflețirea aceasta a viscerelor mele aș vrea și eu să ți-o transmit, ca să pot să mă înțeleg cu tine. Cum însă, ca să vin în contact cu tine, sunt nevoit să îngheșui însuflețirea în cuvinte, s-o preschimb adică în neînsuflețire, e nevoie ca, înainte de a începe să citești, să ai în minte acest fapt: cuvintele pe care le folosesc să le primești ca pe o materie – adică un sămbure dur care închide în el forțe explozive. Fiecare cuvânt, ca să afli ce vreau să spun, trebuie să-l lași să facă explozie în tine și să elibereze astfel sufletul pe care-l întemnițează. Altfel, înțelegere nu există.

Zdrobește cuvântul, eliberează forța concentrată în el, și atunci vei simți și tu, cititorule, acest lucru: dincolo de logică, de dezbateri și dispute înțelepte, dincolo de necesități economice, răsturnări sociale și programe politice, deasupra sovietelor și a comisarilor, lucrează și guvernează aici, în Rusia, spiritul epocii istorice în care trăim – sumbru, însângerat, însetat de lumină, nemilos. De la cel mai primitiv mujic până la chipul integru al lui Lenin, toți sunt muncitori și colaboratori conștiincioși sau neconștiincioși ai lui.¹

Un farmec sacru a pus stăpânire pe toți cei care construiesc noua Idee, un farmec sacru care provoacă teamă. Aceasta este emoția cea mai înaltă pe care mi-a dat-o Rusia. Măcar de-aș putea să-ți transmit și ție puțin din emoția asta – alt scop nu are cartea aceasta liberă.

1. Ai lui, adică ai spiritului epocii.

Atena – Odessa

De îndată ce am lăsat în urmă țărmurile grecești, am răsuflat ușurați. Lăsam în urma noastră nerușinatele dispute partinice, micile și comicele noastre incoerențe politice cu marile și tragicele lor consecințe, atmosfera sufocantă a Greciei de astăzi, și respiram în sfârșit aerul mării celei libere și nelocuite.

O curiozitate și o neliniște puternică ne stăpâneau inima. Ne îndreptam spre nord, spre misterioasa țară, spre nemărginitele câmpii ninse, unde milioane de oameni, jumătate asiatici, jumătate europeni, cu bogate calități contradictorii, deopotrivă stăpâniți de misticism și realiști, blânzi și nemiloși, răbdători și revoluționari, se căznesc, adânciți până la genunchi în sânge și noroi, să deschidă, în avangardă, un drum nou oamenilor.

Ce să fie oare dincolo de câmpiile astea ninse? „Zăpezile roșii“, pe care le salută poezii bolșevici, au fost oare înveșmântate în purpură de noul soare care răsare, sau numai de sângele miilor de bărbați și femei care au fost omorâți? Sau nu cumva Rusia rămâne așa cum a fost dintotdeauna și cum o voia marele ei poet contemporan, Aleksandr Blok: „Pădure și câmpie și basma-nflorită pe sprâncene“?

Vom vedea; nimeni nu a putut, cred, sau nu a vrut să ne spună acum adevărul. Grămezi de cărți au fost scrise, imnuri și pamflete ne descriu „Sfânta Rusie“, când rai, când iad, cu toate cercurile dantești ale foamei, ticăloșiei și demenței.

Numai acest fapt îl recunosc toți, prieteni și dușmani, vrând-nevrând: astăzi pe pământurile acestea omul întreprinde un experiment foarte dificil și sângeros, auzim strigăte de luptă și speranță, milioane au murit de boli, de războaie, de foame, și totuși poporul acesta nu îngenunchează, se căznește cu încăpățănare, vrea să mântuiască pământul.

În jurul ținuturilor roșii ale Rusiei, plină de speranțe și de groază, omenirea trage cu urechea și se apleacă să vadă. Înfiorătoarea Idee însângerată a adus oare puțin mai multă lumină, puțin mai multă dreptate și fericire în izbele țăranilor și în umilele case muncitorești? A înălțat oare puțin, a împlânzit puțin inima omului? Mănâncă mai bine, muncesc mai omenește, respiră mai liber fiii și ficele Rusiei?

Toți – oameni politici, industriași, muncitori, ziariști – care s-au dus să vadă și să-i lumineze pe ceilalți s-au întors și, cu rapoartele lor contradictorii, au sporit încă și mai mult confuzia. Și asta din două motive:

a) Fiecare a mers în Rusia purtând cu el dinainte, pregătit, propriul sistem economic și social și având un singur scop: să caute și să găsească argumente în sprijinul sistemului său. Și, cum era firesc, micșorând multe din cele câte vedea, mărinind prea mult altele, fiecare a izbutit, cu solide, mărginite argumente logice, să dovedească ceea ce, înainte de a porni la drum, deținea deja dovedit în el. Vreun ochi curat, care să nu fie totuși rece și indiferent, ci plin de dragoste și dorință dezinteresată de a găsi și a spune adevărul, nu a mers încă, mi se pare, să cuprindă din toate părțile poliedrica față a Rusiei Sovietice, plină de umbre și străfulgerări. Sau mintea era fanatizată și vedea doar într-o direcție, fie-n dreapta, fie-n stânga, jumătate din chipul adevărului, sau inima era când sarcastică și incapabilă să vadă ceva fără să deformeze, când naivă și aprinsă, pierzându-se în lirisme și exprimări neclare.

b) Iar al doilea, cel mai adânc motiv pentru care europenii nu au putut și nu vor putea, probabil niciodată, să simtă Rusia este acesta: un abis există între sufletul slav și cel apusean. Rusul are harisma de-a împăca în el contradicții de neconciliat pentru logica europeanului. Europeanul pune deasupra tuturor lucrurilor mintea limpede, legătura logică, roditoarea întrebuințare practică a noțiunii abstracte; rusul pune deasupra tuturor lucrurilor sufletul, clocotul acesta bogat, contradictoriu, încâlcit, numai lumină și întuneric, care-l împinge pe om, dincolo de logică, spre creația primejdioasă. Forțele creatoare oarbe nu au fost supuse încă ierarhiei raționale, rusul se găsește încă în chip nedeslușit cu Mamele primitive, plin de lut și întuneric divin, și în același timp cu o suliță de lumină care-l străpunge și-l aprinde ca o flacăra. De aceea virtuțile și defectele rusului trebuie să le judecăm cu o măsură diferită și multe dintre faptele lui nu trebuie să ne surprindă; până și în cel mai nevinovat impuls al lui poate să săvârșească crime, precum iarăși în sânge și în vodcă poate să rămână întru totul nevinovat. Rusul este ca bătrânul Karamazov: patimi multe, primitive și incoerente, și totuși ne farmecă în chip irezistibil, pentru că simțim că sufletul lui este larg, iar inima lui, toată numai căldură omenească.

Călători pe vaporul care ne ducea către nord erau și doi ruși, o rusoaică și câțiva negustori greci, care se întorceau în porturile rusești aducătoare de câștiguri mari. Unul dintre ruși, palid și tăcut, fusese învățător; celălalt fusese cândva colonel în armata țaristă, se întorcea după ani de refugiu în Balcani, a încercat toate profesiile, a răbdat de foame, a însetat de vodcă, hainele i s-au ferfenițit, obrajii i s-au afundat, mantaua veche de blană atârna pe umerii lui ca un steag zdrențuit. Dar încet-încet toate aceste suferințe s-au copt – s-au copt sau i-au doborât sufletul –, s-a muiat ura împotriva bolșevicilor, și

acum se întorcea în patrie învins și voios. Toată ziua se juca c-un porc, c-un câine și c-o pisică pe care îi găsisse pe vapor, și râdea singur, vorbea afectuos cu animalele, fuma și bea în-continuu ceai.

Într-o zi, se apropie de mine, mă privi atent, îmi arată hainele lui ferfenițite, mânecile destrămate și zâmbi. Se uită în jur cu atenție, eram singuri, și începu să-mi recite cu voce joasă, emoționată, versuri rusești. Nu înțelegeam nimic, așa că l-am chemat pe unul dintre greci să-mi explice.

— Sunt versuri de-ale unui poet rus, îmi zice el.

— Bine, dar ce spun?

Preavicleanul grec șovăia.

— Spune, îi zic, de ce te temi? Aici suntem singuri.

Și grecul, șovăind, începu să-mi traducă:

— „Cade trosnind peste istoria rusă cortina de fier.

«Spectacolul s-a sfârșit», publicul se ridică,

«E timpul să ne îmbrăcăm blănurile și să ne întoarcem acasă».

Se întorc. «Nu mai sunt nici blănuri, nici case!»¹

Rusul zâmbi, își scutură capul chelit și plecă spre pupă, iar preavicleanul grec îmi făcu semn cu ochiul.

— Ia privește cum i s-au golit pantalonii, îmi zise el. Se duce să-i umple iarăși în Rusia!

M-am dat la vorbă cu șiretul nepot al lui Odiseu:

— Ce părere ai despre bolșevici?

— Să-ți spun: la început, când a izbucnit furtuna, noi, grecii din Rusia, ne-am zăpăcit. Am fugit îmbulzindu-ne. Am venit în Grecia. Bună și vrednică e patria, nu zic, dar acolo nu iese pâine. Oamenii, acolo jos, sunt isteți ca și noi. Nu putem să-i

1. Versurile îi aparțin unuia dintre cei mai controversați scriitori și filozofi ruși din perioada prerevoluționară, Vasili Rozanov (1856–1919), și apar în esul lui din 1918 intitulat *Apocalipsa timpului nostru*, fiind considerate primul loc în care sintagma „cortina de fier“ este folosită cu referire la Rusia comunistă.

înșelăm. Ce să facem, așadar? Ne întoarcem în Rusia. Sunt buni și bolșevicii, n-asculta de gura lumii, ruși sunt și ei, blânzi, proștănaci... O să găsim un chip s-o scoatem la capăt.

Ochii lui mici și hrăpăreți licăriră; sigur preavicleanul grec născocise deja metode de-a scoate untură și de pe urma noilor vaci sovietice. Vorbea despre ruși cu dragoste, le lăuda virtuțile, toate foarte bune pentru negoțul lui: nevicleni, inocenți, harnici, orice le-ai spune tu ei înghit, au ogoare bogate – ei seamănă și tu seceri. Ochii preaistețului grec străluceau ca ai unui cioban care-și amintește de carnea, lâna și laptele turmelor lui.

Aceleași lucruri, dar c-un singur cuvânt, mi-a răspuns și căpitanul când, într-o seară, l-am întrebat cum sunt oamenii acum în Rusia. A zâmbit cu amabilitate, mi-a făcut cu ochiul și el și-a spus:

— Neciopliți!

Rusoaica aceea care călătorea cu noi era soția colonelului. Ajunsese dansatoare la Salonic, a răbdat de foame, s-a îmbolnăvit, dinții i s-au stricat, bluzele i s-au găurit în coate, dar ochii ei luceau albaștri ca marea și misterioși, iar năsucul ei, ridicat ștângărește, dădea un aer copilăros încântător feței ei ofilite, mult sărutate.

Când plângea și țipa de durere de rinichi, când, pe dată, începea să cânte cu glas subțire cântecelele sprintene de *café-aman*¹, își mlădia mijlocul, bătea din palmuțe și se uita cu o privire leneșă și amețită în salonașul înăbușitor, la bărbații aceia lipsiți de chef, încercați de primejdiile mării.

Lăsaserăm de-acum departe țărmurile noastre grecești și într-o dimineață, în aerul tomnatic, tulbure, apăru din ape, foarte

1. *Café-aman* – un tip de cafenea care a apărut prin secolul al XVII-lea în Imperiul Otoman și în care oamenii se-adunau ca să bea, să mănânce, să fumeze narghilea și s-asculte amanele.

Cuprins

<i>Marea capcană: a imanentiza escatonul</i> de Vladimir Tismăneanu	5
Prolog	15
Introducere	17
Atena – Odessa	21
Odessa	28
Kiev	38
Moscova	42
Naționalitățile – Evreii	50
Muncitori – Țărani	61
Armata Roșie	71
Justiția roșie	78
Închisorile roșii	82
Școala roșie	90
Femeia în Rusia	103
Căsătoria și dragostea	111
Luminarea poporului	118
Religia	129
Literatura rusă	141
Tolstoi – Dostoievski	153
Literatura roșie	161
Arta roșie	179
Teatrul	188
Presa roșie	196
7 noiembrie. Stalin – Troțki	202

Lenin	213
Dialoguri	220
Propaganda din Orient	235
Panait Istrati	241
De la Moscova la Batum	253
Rusia răstignită	260
Noul Pompeii	268
Privire generală	275
<i>Lenin</i> [poem]	279